

Brydninger i den nationale selvforståelse

Studier i dansk antisemitisme omkring den anden verdenskrig

D. 2. december 2003 forsvarede ph.d.-stipendiat, cand. mag. Sofie L. Bak sin afhandling *Studier i dansk antisemitisme 1930-1945. Brydninger i den nationale selvforståelse* (396 s.) ved Københavns Universitets Humanistiske Fakultet, Institut for Historie, for ph.d.-graden. Artiklen er en sprogmæssigt let bearbejdet version af forfatterens indledende præsentation af afhandlingen og dens emne. Afhandlingen udgives i løbet af 2004.

*Afforskningsstipendiat, ph.d. Sofie L. Bak,
Det Kongelige Bibliotek*

I 1913 var Georg Brandes en træt mand. Der skal ikke ret megen indlevelsesevne til for at fornemme det suk hvormed Brandes satte sig til skrivebordet for at skrive et par betragtninger om samtidens verserende raceteorier. Men nu skyldes hans træthed ikke årebetændelse eller besværlige kvindemennesker: igen var han blevet omtalt som jøde, som fremmed, og denne gang af en kollega, for hvem han i øvrigt nærede agtelse. Her var altså ikke tale om de aggressive modstandere, som gerne under pseudonym – skrev antisemitiske pamfletter om den jødiske ånd som havde formørket Danmark, men derimod om en litterær kollega som i øvrigt ikke vidste alt det gode

der var at sige om jøder, blot de ikke blev indflydelsesrige eller endog bestemmende for et lands åndelige udvikling. Det, den pågældende forfatter kaldte ”en erobring ved en fremmed Magt, en fremmed Race”. Brandes tog altså træt til genmæle¹.

Nu havde denne besættelse af stamtræer og slægtsforhold visse ulemper, indledte Brandes, idet man jo ikke med sikkerhed kunne vide om der var illegitime forbindelser i slægten. Det var selvsagt ikke ret morsom for en bannerfører for racerenhed og national chauvinisme, eller en ypperlig repræsentant for germansk kultur at finde ud af, at der var en jødisk elsker i familien. Det syntes Brandes var komisk i 1913, det blev – hvor mærkværdigt det end måtte lyde – endnu mere komisk efter 1935, hvor de tyske Nürnberglove, i al deres konkret-hed, udleverede talrige angrebepunkter til modstanderne af raceteorierne.

Og når man altså måtte kalkulere med denne usikkerhed i nære slægtled, hvordan forholdt det sig så ikke med de milliarder af slægtled der gik forud for den nuværende menneskemængde? Her anfægtede Brandes altså forestillingen om eksistensen af ”rene” racer.

I øvrigt, og her begyndte han så at opremse eksemplerne, var det mere end almindeligt, at politiske ledere, kulturelle frontfigurer, de såkaldte ”nationale helte” var af fremmed æt. Dette såkaldte ”fremmede”, friske pust kunne være overordentlig gunstig for de enkelte landes nationale kultur. Ja, sådanne personer kunne ende med at blive kvintessensen af den nationale kultur.

Det, Brandes ikke anfægtede, var eksistensen af racer. Heller ikke eksistensen af en jødisk race. Han betvivlede heller ikke nødvendigvis, at racerne besad forskellige egenskaber,

Fra åbning af udstillingen Frø af ugræs? Dansk antisemitisme i Tysklands skygge før og efter 1943, som gennem billeder, tekstmateriale og genstande berettede om mellemkrigstidens racetænkning og fascination af forestillingen om race. Udstillingen, der blev vist i perioden 2. oktober 2003-24. januar 2004, var den praktiske del af Sofie L. Baks ph.d. studium ved Det Kongelige Bibliotek og Københavns Universitets Institut for Historie.

blot at raceblanding var uundgåelig og altså under visse omstændigheder udtalt positivt for nationens udvikling.

Han, som hele sit liv raserede mod "jøderiet", mod at underkaste sig den mosaiske tro - ligesom han modsatte sig *enhver* religiøs underkastelse. Han som fnøs over tendenser til jødisk nationalisme, eller dyrkelsen af en særlig jødisk national karakter - ligesom han bekæmpede *alle* tendenser til nationalisme. Alligevel afspejlede også hans argumenter en implicit forudsætning: racetænkningen. At vi skal finde den hos ham, af alle, fortæller noget om tankegangens udbredelse.

Denne racetænkning, hvor de forskellige racer tilskrives forskellige fysiske og psykiske egenskaber, hvor menneskets adfærd i større eller mindre grad siges bundet til racen (Brandes ville absolut mene mindre), er en væsentlig forudsætning for forståelsen af mellemkrigstidens og besættelsestidens opfattelse af det såkaldte "Jødespørgsmål" og for denne samtids forståelse af antisemitismen.

Min afhandling afdækker således hvor udbredt denne racetænkning var i 1930'erne.

Racebegrebet var ganske vist omstridt og

kom under pres af de aggressive og eksplisitte nazistiske raceteorier. Som Brandes kunne biologer, historikere og etnologer pege på at raceblandingen var et uundgåelig element i menneskehedens udvikling. Alligevel ville de hævde at visse raceblandinger var særligt uheldige, de såkaldte *bastarder*, og man kunne fremhæve, at hos visse racer - visse europæiske racer - havde raceblandingen været mindre intensiv.

Den nordiske race – og eksistensen af jødiske *racer* – i flertal – blev ikke betvivlet, ligesom man jævnlige oplever, at der ikke kunne herske ret megen tvivl om, *hvem* der var ophavsmand til beskrivelser af de enkelte racers egenskaber.

Afhandlingen forsøger at undersøge hvorledes fordomme overfor jøder spillede sammen med denne racetænkning. I min afhandling opererer jeg med to forskellige *former* for antisemitisme:

Jeg skelner mellem xenofobi og racisme.

Xenofobi, eller xenofobisk antisemitisme, er en fjendtlighed som rettes mod alle medlemmer af en gruppe, skønt fjendtligheden er baseret på en adfærd som kun udøves af enkelte medlemmer af denne gruppe, eller fjendtligheden kan endda være baseret på en *historisk* adfærd hos enkelte medlemmer af denne gruppe. Xenofobi er også det man kunne kalde negative generaliseringer, eller med et analytisk vanskeligt ord, *fordomme*.

Jeg indrømmer at begrebet xenofobi – ikke mindst i forhold til den offentlige debat – giver associationer om fjendtlighed mod *de fremmede* (eller som den græske oprindelse antyder, mod *gæsten*), hvor overfor man kunne hævde, at jøderne i Danmark i 1930'erne ikke var fremmede, men tværtimod velintegrerede og ofte fuld-

kommen assimilerede i det danske samfund.

Den definition jeg anvender på begrebet xenofobi, inspireret af den canadiske historiker Gavin I. Langmuir², peger imidlertid også på xenofobiens funktion og argumentationslogik.

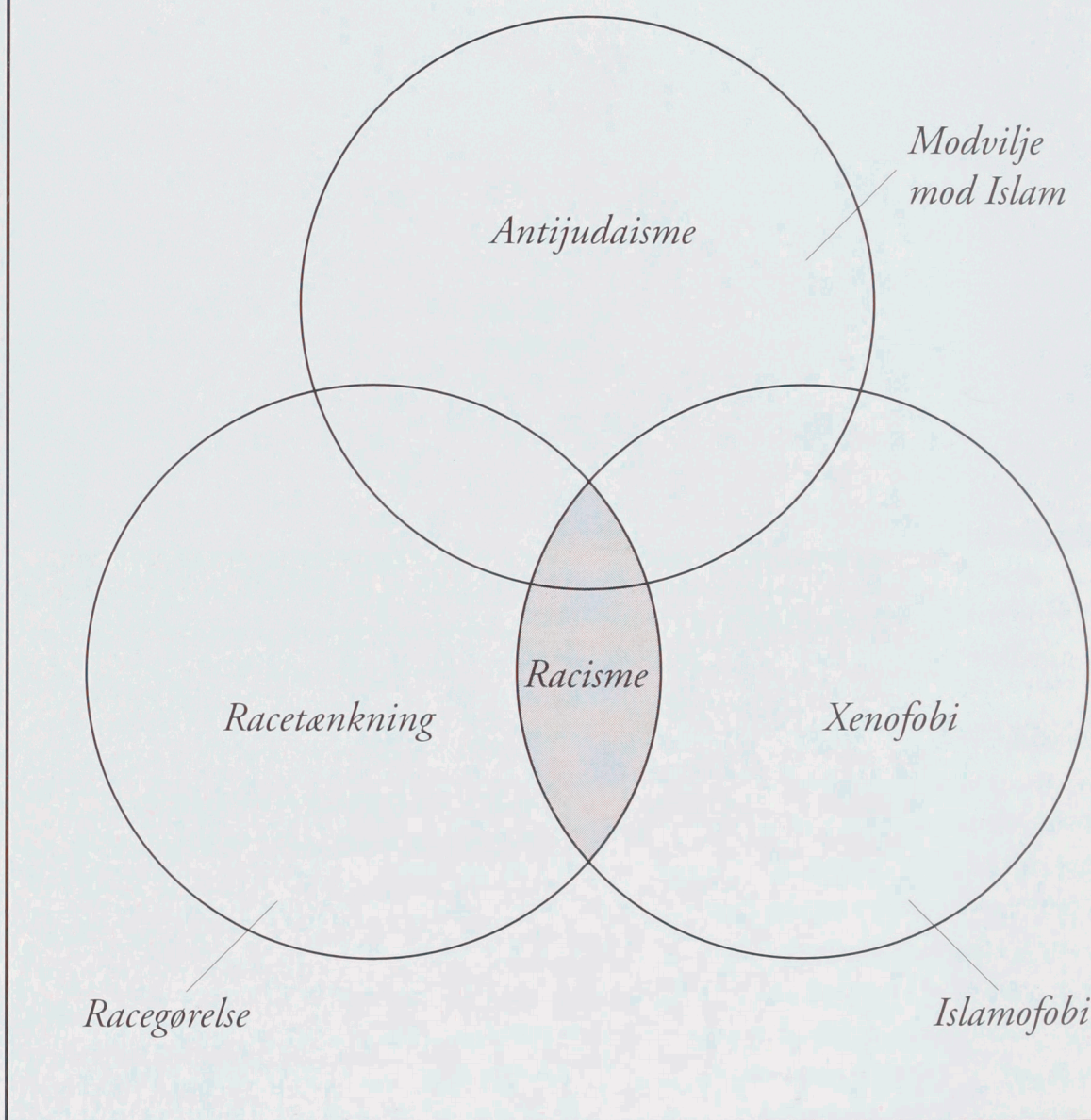
Xenofobi er individets reaktion på en social trussel mod majoritetsgruppens værdier, sammenhold og velfærd, hvor den sociale trussel imidlertid er fejlagtig og ufuldstændigt forstået. Xenofobien har således en syndebuk-funktion, hvor en trussel udefra eller internt i majoritetsgruppen forbindes med en abstraktion om minoritetsgruppen. Denne abstraktion om *Jøden* er ikke udtryk for en empirisk beskrivelse, men er et symbol på en trussel, og refererer kun indirekte til virkelige mennesker. Xenofobien skaber således et "dem" og et "os" som kun indirekte refererer til den sociale virkelighed. Dette indebærer således også, at "de andre" defineres som *fremmede*.

Den xenofobiske fjendtlighed bortleder anspændthed og angst, fortrænger den virkelighed som ikke kan ændres, og afleder opmærksomheden fra de sider af den sociale trussel som vil underminere majoritetens værdier og enhed.

Det skal også nævnes at xenofobisk fjendtlighed som rettes mod jøder, ikke af natur er anderledes end den fjendtlighed der rettes mod andre grupper – det være etniske eller religiøse grupper – eller klasser og køn.

Hvad der er nok så vigtig, er xenofobi en fjendtlighed baseret på adfærd, altså dette at en særlig gruppe og alle dens medlemmer tilskrives en social truende adfærd.

Brudflader mellem racetænkning, xenofobi og antijudaisme

Afhandlingen søger at afdække sammenhængen mellem racetænkning, hvor menneskeheden inddeles i racer, som tilskriver forskellige fysiske og psykiske egenskaber, og xenofobi, negative generaliseringer om en minoritet baseret på enkelte eller endog historiske enkeltindviders adfærd. Kombinationen af de to indebærer risikoen for racisme. Begreberne lader sig oversætte til den aktuelle debat, som ikke er sluppet fri af racetænkningen, eller racegørelsen, når "bosniske muslimer" fx gøres til en særskilt etnisk gruppe, skønt det er religionen, ikke deres etniske oprindelse, der adskiller dem fra deres naboer. Islamofobi er en aktuell version af xenofobi, hvor muslimer generelt tilskrives en social truende adfærd.

Heroverfor står **racismen**, eller den racistiske antisemitisme, som baseres på en forestilling om race, dvs. en forestilling om, at biologiske forskelle er årsag til forskellig mentalitet, egenskaber og adfærd. Kombineres en sådan race-tænkning med diskriminerende forestillinger om andre racer og en forherligelse af egen race, er der tale om racisme. Racismen opfatter racen som årsag til en særlig ”jødisk” adfærd, opfatter jøder som en væsensforskellig, lastværdig og potentielt inficerende race og vender sig derfor også mod raceblanding.

Der er kvalitativ forskel på xenofobiske og racistiske fordomme overfor jøder. Racismen umuliggør undvigelse og undtagelser. Den retter sig mod samtlige individer som kan identificeres som hørende til *racen*, uafhængigt af deres tro og kultur, og angreb dirigeres direkte og kraftfuldt i modsætning til de xenofobiske stereotyper, som ofte refererer til fortidig adfærd og tillader undtagelser, fx for ”vores jøder” i modsætning til ”de fremmede jøder”. Xenofobien og racismen indebærer derfor også forskellige løsningsmodeller på det postulerede ”Jødeproblem” eller ”Jødespørgsmål”, og peger dermed på antisemitismens forskellige reelle og potentielle konsekvenser. En xenofobisk forståelse af Jødeproblemet som religiøst, kulturelt, økonomisk eller socialt vil anvise løsninger som begrænsning af indvandringen, konvertering og assimilation, m.a.o. forsøg på at påvirke adfærd. Er Jødeproblemet derimod racistisk formuleret, vil man hævde løsninger gennem isolation, uddrivelse eller ultimativt udryddelse, idet racen anses for uforanderlig.

Jeg har skitseret en lille grafisk fremstilling, som gerne skulle illustrere de fænomener som beskrives i min afhandling.

Afhandlingen søger at afdække, hvorledes racetænkningen spillede sammen med xenofobien, hvorledes argumenter fra racetænkningen og xenofobien kunne skabe racisme og racistisk motiveret antisemitisme. Afhandlingen beskæftiger sig endvidere med brudfladerne mellem racetænkning, xenofobi og antijudaisme.

Den overordnede hensigt med anvendelsen af dette begrebsapparat er at løse racisme- og antisemitisme-begreberne fra associationerne til nazismen, og pege på en definition og anvendelse, der også giver mening i dag.

Jeg vil gerne følgende illustrere hvorledes denne analytiske skelnen også på en anden måde åbner nye muligheder for forskningen: Hvor udtrykket *racetænkning* kan erstattes med *racegørelse*, dvs. etnificering af nationale religiøse grupper – fx identifikation af ”Muslim”, med ”Araber” eller ”Pakistaner”, eller definitionen af ”bosniske muslimer” som et etnisk gruppe - mens *antijudaismen* modsvares af *modvilje mod Islam*, og en pendant til *xenofobien* er *islamofobi*.

I afhandlingen anvendes denne analytiske skelnen på en række casestudier af udvalgte miljøer og kommunikationssammenhænge, for at undersøge karakteren af den antisemitisme som også fik et dansk udtryk. Casestudierne er udvalgt for at afdække betydningen af forskellige faktorer for udviklingen af antisemitisme, for derved at søge årsager til brugen af antisemitisk argumentation.

Afhandlingen undersøger, **Religiøs antisemitisme**, dvs. progression mellem antijudaisme og antisemitisme. **Økonomisk antisemitisme**, betydningen af økonomisk teori og praksis for brugen af antisemitiske argumentation.

KAMPTEGNET

Dansk Ugeblad til Kamp for Sandheden

Udgiver: AAGE H. ANDERSEN

NR. 8

10. JULI 1941

30 ØRE

Det er Jødernes Skyld!

12 Sider

Jøderne er vor Ulykke!

Tryk: Aktieselskabet af 11.-9.-1940 - København

Det antisemitiske ugeblad Kamptegnet blev udgivet af det nazistiske parti NSAP fra 1939-1943. Bladet var under besættelsen ofte den konkrete genstand for befolkningens vrede mod antisemitismen. Kamptegnet ophørte med at udkomme efter en injurieretssag mod bladets redaktører i 1943. Det er enestående, at man under besættelse af en erklæret

KAMPTEGNET

Dansk Ugeblad til Kamp for Sandheden

Udgiver: AAGE H. ANDERSEN

Nummer 1 4. Aargang	Abonnementspris pr. Kvartal Kr. 3,90 frit tilsendt. Bestilling modtages af Posthusene eller direkte af Forlaget. Annoncepris pr. mm 30 Øre	1. JANUAR 1942	Redaktion og Expedition: Den ny Tids Informationsbureau, Jenslovs Tværvæg 2, Charlottenlund. Telefon: ORDRUP 4039; Postgirokonto: 82217 Ansvarshavende Redaktør: O. Egers	30 Øre
----------------------------------	--	----------------	---	-----------

JØDERNE SKAL UD!

At det sker i 1942 er vort største Nytaarsouske til det danske Folks Gavn og Genrejsning

KAMPTEGNET gaar med dette Nummer ind i Aargangen 1942. Vort Kampblad mod Jødedommen har haft den Glæde at vinde en hastigt voksende Læsekreds, og vi har dermed bevist, at vor »Tone« var rigtig, selv om den ikke behagede alle, og ganske særligt ikke visse sarte, overintellektuelle Sjæle. fortrinsvis ikke dem med en større eller mindre Sjat Jødeblod i den racemæssige Cocktail.

Det havde vi heller ikke ventet, — og vi skriver ikke for dem eller for Nikkedukker, men for det brede, danske Folk.

Igennem Aartier har den jødiske Systempresse tilsvinet, forhaanet og forfulgt — ikke alene dansk Aand og Kultur — men ogsaa danske Mænd i deres intimeste Liv paa en saadan Maade, at det har ført til deres Fortvivlelse og Ruin.

Ingen vovede at træde op mod denne Presseterror: »den offentlige Mening«, som Jøderne dirigerede.

Men vi tog Kampen op. Vi vidste, at der skulde skarp Lud til skurvede Hoveder, og at man mod Terror kun kunde sætte en eneste Ting nemlig

endnu stærkere Terror, — hvis vi skulde have Held til at knuse den jødiske Giftslanges Hoved, som spyede sin Galde ind i vort halvt bevidstløse Folks Aarer.

Og det vil lykkes os at pulverisere denne Giftslange trods et vildført Flertals daareagtige Medlidenhed overfor det menneskelige Udskud, som de kalder »ogsaa Mennesker«, fordi de i deres Uforstand ikke har gjort sig den Ulejlighed at undersøge, hvad det er for Mennesker.

Vi spørger iøvrigt ikke om Flertallets Vilje, naar vi positivt ved, den er til Skade for Danmark og det danske Folk.

Jødespørgsmaalet vil blive løst radikalt ogsaa for Danmarks Vedkommende.

Det garanterer det nu kæmpende og vaagne Ny-Europa for, — og det tæller i sine Frontrækker Tusinder af unge Danske, der véd, hvad Race er, og véd, at Jødedom og Kommunisme er to Udtryk for den samme Faktor.

Den danske Regering har underskrevet Antikomintern-Pagten, men det ser desværre i høj Grad ud til, at den danske Regering endnu ikke

(Fortsættes Side 2)

1942 — Et Danmarksaar

Hver Dag skal i det nye Aar en Dag for Danmark være!
Bryd Jødens Magt, skab bedre Kaar og genrejs Danmarks Ære!

Af Indholdet:

De danskes Erobring af England
Genrejsningens Aar — 1942
Typisk jødisk Trick
Gæst den uønskede
Arisk Ny-Europa
Jødisk Vinkelskriverier
Jødernes Vandringer
Bing og Bing

Danmark for Danskerne

antisemitisk magt, kunne gennemføre en retssag mod landets fremmeste antisemitter. Beretningen beretter om den danske stats vilje til at bremse racismen - og om samarbejds- politikens muligheder. Spisesedlen fra 1941 findes i Rigsarkivet. Fra Udstillingen Frø af ugræs?

Kulturel antisemitisme, navnlig brugen af association mellem jøder og modernitet, hvor det i en dansk kontekst er relevant at udforske sammenhængen mellem antibrandesianisme og antisemitisme.

Religiøs antisemitisme

Til afdækning af den religiøse antisemitisme udforskes det indre missionske miljø.

Studiet skal illustrere forholdet mellem antisemitisme og Indre Missions bibelfundamentalistiske kristendomsforståelse og den socialt og moralsk disciplinerende forkyndelse af *skellet*, der indebar en antagonistisk opfattelse af ”verdens folk” i modsætning til ”guds folk”. Afhandlingen viser overgangen mellem antijudaisme og antisemitisme, og bibelfortolkningens betydning for opfattelsen ikke blot af den historiske, men også af den moderne jøde. Afhandlingen dokumenterer, at *Indre Missions Tidende* gav udtryk for xenofobisk antisemitisme, som parret med en race-tænkning - der anså jøder for en særskilt race med egenskaber som var *uafhængige* af religionen - gav de negative stereotyper et ureflekteret racistisk præg. Afhandlingen påviser også at antisemitismen var baseret på en abstraktion om Jøden, som ikke stod i forhold til jødernes socioøkonomiske roller, deres antal eller synlighed i det danske samfund. Indre Missions tilhængere, hovedsageligt småkårsfolk i provinsen og landbrugere, havde næppe nogensinde mødt, endsige kendt *en jøde*. Tilbøjelighederne i Indre Mission understreger at antisemitisme kunne bestå uafhængigt af den jødiske minoritets størrelse eller karakter, ligesom stereotyperne ikke var næret af behovet for en syndebuk for de verdslige trængsler som også ramte Indre Missions tilhængere i 1930'erne.

Økonomisk antisemitisme

Den økonomiske antisemitisme undersøges på baggrund af et casestudie af bevægelsen Landbrugernes Sammenslutning, med en udvidet undersøgelse af betydningen af højre-radikal og nazistisk mobilisering blandt Danmarks landbrugere. Hensigten er her at illustrere relationen mellem kulturel og økonomisk deklassering af bondestanden og udvikling og brug af antisemitisme. Denne del af afhandlingen viser hvordan stereotype forestillinger om jøders socio-økonomiske roller kunne udløse en antisemitisk agitation, som både trak på fuldvudviklede antisemitiske teorier om jødernes hemmelige sammensværgelse - forestillingen om at Jøden pønsede på underminere de kristne samfund gennem simultane angreb fra kapitalismen og kommunismen (en tvangsforestilling som kolporteres i falsksummet *Zions Vises Protokoller*) - og på racistiske argumenter. I modsætning til antisemitismen i Indre Mission rettedes agitationen direkte mod danske personligheder og begivenheder. Ligesom antisemitismen i LS's politiske forlængelse Det frie Folkeparti blev udmøntet i et politisk krav om at begrænse indvandringen af jødiske flygtninge.

Antisemitismen i LS kunne på dynamisk vis integrere bevægelsens modsatrettede fjendebilleder og skabe et fælles verdensbillede for de til lejligheden sammenbragte og modstridende interesser i landbrugskredse. Antisemitismen fungerede en overgang som det åndelige indhold, som også kritikere af LS, mente bevægelsen savnede.

I modsætning til antisemitismen i Indre Mission, hentede antisemitismen i Landbrugernes Sammenslutning, utvivlsomt inspiration fra det nazistiske Tyskland.

Der var udslag af politisk vold og hærværk i Danmark under nazismens tryk. Det ramte også danske jøder og jødiske symboler. Natten mellem den 18. og 19. november 1941 blev der begået hærværk mod en buste af forfatteren Meir Goldschmidt i Allégade på Frederiksberg. Hærværket var led i en serie antisemitiske aktioner i efteråret 1941, hvor danske nazister hævdede at Danmarks tilslutning til Antikominternpagten burde medføre indførelsen af jødelove herhjemme. Det synspunkt blev på det skarpeste imødegået af både politikere og presse. Fra Udstillingen Frø af ugræs?

Ligesom bevægelsen afprøvede en række andre radikaliserede kampformer og ideer, der som ideologi-hybrider var et led i periodens kriseberedskab.

Skønt det antisemitiske rationale i de to casestudier således adskilte sig meget fra hinanden, giver de to studier samlet set ét billede af bondesamfundets kultur og traditioner, herunder modtageligheden for antisemitisme. Skulle man tegne et mere fuldstændigt billede af landbomiljøet ville det naturligvis kræve inddragelse fx af grundtvigianske miljøer og diskussionen i højskolekredse, men det er ikke afhandlingens præntention eller hensigt. Det er det derimod at vise at også betydelige dele af Danmarks provins- og landboere var under påvirkning af antisemitisk retorik og rationale. Et fund som i øvrigt står i modsætning til undersøgelser af antisemitismen i Tyskland, som viser at tyske landboere var langt *mindre* fordomsfulde end deres landsmænd i Berlin og større provinsbyer. Det danske fund understreger derimod at synlighed og social interaktion under disse omstændigheder *ikke* stod i forhold til udviklingen af antisemitisme.

Man vil med rimelighed kunne hævde, at undersøgelsen af den økonomiske antisemitisme, *også* kunne have taget udgangspunkt i arbejderklasse miljøer. Den antikapitalistiske kritik der blev artikulert i højreradikale miljøer i mellemkrigstiden lånte socialistiske og kommunistiske argumenter, og i analyser af den danske landbrugs trængsler finder man nøje overensstemmelse mellem kommunistisk og højreradikale fortolkninger. Her kan afhandlingens analyser og perspektiver åbne op for ny forskning og give nye vinkler på veletableret viden.

Det gælder en klarere forståelse af, at en række fænomener i 1930'erne var ideologi-hybrider, det gælder således - blandt mange - antisemitismen, antikommunismen, antikapitalismen. Herunder kan nævnes fascinationen af nye økonomiske organisationsformer, planøkonomi og korporatisme, og brugen af radikale kampformer, uniformering og ritualisering.

Kulturel antisemitisme

Betydningen af – skal vi kalde dem - tværpolitiske antipatier og en kulturpessimisme, forestillingen om det moderne samfunds fordærv, afdækkes bl.a. i min afhandlings beskrivelse af den offentlige debat om en række kulturelle begivenheder i perioden, afsnit som også beskriver den kulturelle antisemitismes former. Afhandlingen viser at mens den danske presse kunne benytte sig af omtalen af kulturelle begivenheder til direkte eller indirekte at kritisere udviklingen i det tredje Rige, kunne også både racetænkning og xenofobisk antisemitisme komme i spil i omtalen af kulturelle begivenheder. Afhandlingen giver eksempler på ligheder mellem den nazistiske kulturforståelse og det nationalt-konservative kultursyn, som formentlig deltes af lang hovedbestanddelen af den danske befolkning, et kultursyn som gjorde sig gældende på tværs af et traditionel politisk højre-venstre spektrum. Men en eksplicit antisemitisk fortolkningsramme hørte trods alt til sjældenhederne i perioden. Det samme kan siges i forhold til antibrandesianismen, som ellers uproblematisk havde kunnet iklædes antisemitiske gevandter. Modviljen mod brødrene Brandes kom ikke fri af antisemitiske argumenter - racetænkningen og xenofobien havde solidt fodfæste - men man kan iagttage hvordan argumentationen

benyttede sig kulturelle koder og implicite forudsætninger, der rettede fjendtligheden mod ”den assimilerede” eller ”emanciperede jøde” som ”spredte den onde Udsæd af deres Misfornøjelse og Mindreværdsfølelse, deres Had og Tilintetgørelseslyst omkring sig”, som det fx hed i en kronik i *Aarhus Stiftstidende* i 1933³.

Efterhånden som nazisterne tog patent på diskussionen af Georg Brandes jødiske æt, kunne man derimod ikke ustraffet formulere antibrandesianisme i racistiske termer.

Afhandlingen afdækker endvidere hvordan de religiøse, økonomiske og kulturelle fordomme om Jøden, som kom til udtryk i de foromtalte nationale og kristeligt konservative kredse, *også* gjorde sig gældende i den almindelige offentlig debat, ligesom afhandlingen illustrerer racetænkningens generelle udbredelse. Hverken xenofobien eller racetænkningen var begrænset til fundamentalistiske kristne miljøer eller antiparlamentariske krisebevægelser. Dermed søger afhandlingen også at besvare spørgsmålet om antisemitismens udbredelse.

Afhandlingen viser således hvorledes enkeltpersoner indenfor det etablerede politiske system, og indenfor den etablerede politiske presse, kunne give udtryk for klare xenofobiske fordomme om jøder, uden at blive stigmatiseret. Men også at racistiske eller raceteoretiske argumenter ikke forblev uimodsagt, ligesom enkeltpersoner og tilbøjeligheder blev udgrænset i de ”respektable” partier. Det skyldes mindre antisemitismens eller racismens egen logik – eller rettere: fraværd af logik – men derimod at antisemitismen blev nært forbundet med nazismen. Her fokuserer afhandlingen navnlig brudfladerne i Det konservative

Folkeparti, for dermed også at illustrere, at racisme og antisemitisme næppe kan udgøre entydige markører i forhold mellem radikal konservatisme, fascisme og nazisme.

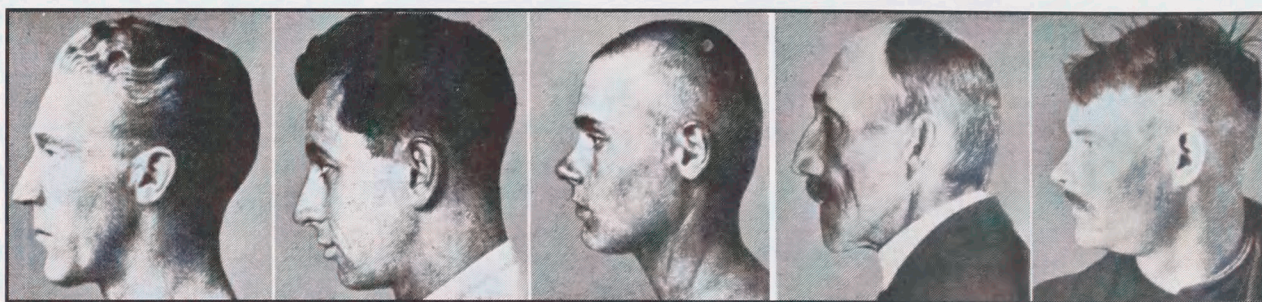
Fra *Jyllands-Posten* til den socialdemokratiske *Kultur-Fronten. Organ for Arbejderoplysning* kan man imidlertid overordnet identificere en xenofobisk forståelse af ”Jødeproblemet”, der indebar en opfattelse af antisemitismen som et dog i bund og grund rationelt fænomen, der skyldes raceforskelle og jødernes adfærd, en forståelse som også *kunne* indebære accept eller endog anerkendelse af Tysklands ret til modforanstaltninger. (Dette sidste var dog en tilbøjelighed der var begrænset til den borgerlige presse).

Overalt møder man antisemitismens dobbelthed. For mens dansk presse tog afstand fra nazismens aggressive og racistiske antisemitisme, og hårdnakket benægtede at antisemitismen havde relevans i Danmark – vi havde jo ikke noget ”Jødeproblem” – var der fortsat plads til en række antisemitiske fordomme. De blev vendt mod de jødiske flygtninge som desperat søgte at undslippe Tyskland. Og de blev vendt mod den jødiske minoritet, som skulle passe på ikke at skabe et ”Jødeproblem” i Danmark.

Sådanne fordomme var salonfæhige, og kunne overleve krig og besættelse. De er en understrøm i vor historie, som vi bør udvise særlig bevågenhed overfor. Fordi xenofobien er dynamisk og tilpasningsvillig og gnidningsfrit kan interagere med andre fjendebilleder.

Politisk antisemitisme i National Socialistisk Arbejderparti

Endelig indeholder afhandlingen et casestudie i politisk antisemitisme, som den kom til udtryk i partiet

De fem europæiske hovedracer. Illustration Tade Kemp's Arvelighedslære for studerende og læger. 1943. Tade Kemp var leder af det statslige Institut for human Arvebiologi. Lærebogen indeholdt også racelære. Videnskaben afviser i dag "race" som en meningsfuld klassifikation af mennesker. Vi er alle bastarder.

National Socialistisk Arbejderparti (NSAP). Partiet tog senere under besættelsen navneforandring til Dansk Antijødisk Liga. Der er flere formål med at vælge det mest rabiate – og forhadte – antisemitiske parti i Danmark. Dels at illustrere hvordan den racistiske og nazistiske antisemitisme blev latterliggjort og marginaliseret i den offentlige debat. Hvordan marginaliseringen radikaliserede et gruppe mennesker, som både socialt og politisk blev stigmatiserede. Afhandlingen viser at Dansk Antijødisk Liga, både i teori og i praksis blev et dansk bidrag til Holocaust.

Men formålet var også at vise at den rabiate og tydeligt nazistisk inspirerede antisemitisme ikke opstod i et vakuum. Den søgte legitimitet i danske traditioner for antisemitisme. Den hentede aktualitet i konkrete danske begivenheder og danske personligheder, og den trak på den almindelig udbredte xenofobi og racetænkning. Hvor brutalt det end måtte lyde, viser casestudiet derfor også antisemitismens normalitet.

Kampen mod antisemitismen

Min taletid er ved at rinde ud, men jeg vil godt til sidst knytte et par kommentarer til en anden af afhandlingens hovedkonklusioner. Mens afhandlingen viser at den xenofobiske

antisemitisme nød almindelig udbredelse i perioden, illustreres det også at den racistiske antisemitisme blev imødegået med stor omhyggelighed: At politikere, læger, sprogforskere og antikhistorikere argumenterede imod raceteorierne, pegede på raceblandingens nødvendighed og afviste det nazistiske racehierarki.

At kirkelige repræsentanter pegede på kristendommens og jødedommens intime sammenhørighed gennem testamentet, og søgte at imødegå nazisternes brug af kristendommen, ved at fastslå, at intet kunne ændre, at Jesus, hans apostle og evangelisterne, alle var jøder.

At man over en bred politisk front kædede antisemitisme sammen med nazismen, og følgende kunne erklære den udansk, og fremmed for dansk kultur.

At kampen mod antisemitismen blev en del af kampen for demokratiet, for ligeberettigelse og frihedsrettigheder. Hvor regeringen fra 1936 indledte juridisk kamp mod de danske antisemitter, en kamp der fortsatte ufortrødent efter den tyske besættelse i 1940.

Det var en kamp mod racismen, som måtte bekæmpes, fordi den ikke tillod undtagelser for danske jøder, for assimilerede og konverterede jøder, fordi den stillede spørgsmålstegn ved grundfæstede borgerrettigheder,

ved demokratiets tro på ligeberettigelse og rummelighed. Antisemitismen var også et fascistisk kampmiddel mod demokratiet. Slaget stod også om danskheden, om retten til at definere den nationale selvforståelse. Det var en politisk kamp, der kunne have chauvinistiske overtoner, og som i høj grad var påvirket af det ideologiske og udenrigspolitiske pres fra tidens totalitære alternativer i øst og syd. Det var en kamp for demokratiet, i en tid hvor den demokratiske styreform slet ikke havde fastslået sin ubestride-

lige rigtighed. Den politiske kamp gjorde danskerne til verdens mest oplyste folk, hævdede at danskhed var ensbetydende med politisk tolerance og pluralisme, at racediskrimination og racehad var udansk. Den nationale selvforståelse var ikke bare sprog og sociale konstruktioner. Den blev *også* et aktivt forsvar for den jødiske minoritet.

Vi gør derfor klogt i at erindre, at når antisemitismen erklæres udansk, skal der ligge politisk vilje og handling bag.

Noter

¹ Georg Brandes: Raceteorier. I samme: *Fugleperspektiv*. 1913.

² Se Gavin I. Langmuir: *Toward a Definition of Anti-Semitism*. Berkeley, CA. 1990.

³ Henning Kehler: "Det jødiske Spørgsmaal i tysk-kristelig Belysning", *Aarhus Stiftstidende* 29. 9 1933. Trykt i samme: *Konservative Kronikker*. 1935.